

Zsidókérdés a két világháború közötti Lengyelország vezető katolikus napilapjaiban¹

Debreceni Péter

A katolikus egyház a legnagyobb létszámú felekezetet jelentette a két világháború közötti Lengyelországban, aminek betudhatóan számottevő politikai befolyással rendelkezett, az 1921-es alkotmány alapján fontos helyet foglalt el az állam életében,² mely biztosította nekik a saját jogokkal történő irányítást, és elismerték vezető pozíciójukat a többi egyenjogú vallás között.³ Az alábbi táblázatból láthatjuk, a lengyel társadalom hozzávetőlegesen háromnegyede határozta meg magát katolikusnak a korszak során, az összlakosságnak pedig mintegy kétharmada tartozott a római katolikus egyházhoz, számuk a korszak során folyamatosan növekedett:⁴

Vallás	1923		1931		1938	
	N (1000)	%	N (1000)	%	N (1000)	%
Római katolikus	18 144	63,7	20 670,1	64,8	22 462	64,9
Görög katolikus	3 136	11,0	3 336,2	10,4	3 600	10,4
Pravoszláv	3 288	11,5	3 762,5	11,8	4 177	12,1
Evangélikus	915	3,2	835,2	2,6	864	2,5
Egyéb keresztény	–	–	145,4	0,5	154	0,4
„Mózes-hitű”	2 989	10,5	3 113	9,8	3 309	9,5
Egyéb nem keresztény	–	–	6,8	0,0	7	0,0
Egyéb, nem meghatározható	16	0,1	45,7	0,1	37	0,1
ÖSSZESEN	29 488	100,0	31 915,8	100,0	34 610	100,0

A vallási sokszínűség jelentős különbséget mutatott területi alapon: míg a római katolikusok egyes régiókban 90% körüli arányban voltak reprezentálva (például Krakkó vagy Kielce térsége), addig más, főleg a keleti,

- ¹ A tanulmány elkészítéséhez szükséges lengyelországi kutatásokat a Visegrádi Alapítvány (IVF) ösztöndíja tette lehetővé.
- ² FAZEKAS CSABA: A felekezetalapítás kérdése a két világháború közötti Magyarországon. In: Magyarország és Európa, 1919–1939. Szerk.: Döbör András – Kiss Gábor Ferenc. Szeged, 2001. (Belvedere kiskönyvtár, 14.) 81–106. p.
- ³ BRZOZA, CZESŁAW – SOWA, ANDRZEJ LEON: Historia Polski, 1918–1945. Kraków, 2006. (továbbiakban: BRZOZA-SOWA, 2006.) 143. p. Jelentőségüket kétségtelenül növelte az a tény, hogy a lengyel nemzetiségű lakosság (ami kb. az összlakosság kétharmada volt) meghatározó többségében volt római katolikus vallású, így az egyháznak járó esetleges előnyökből, előjogokból a tényleges lengyel lakosság is – valamelyest – részesült. Leczyk adatai szerint az önmagukat római katolikusnak deklaráló állampolgárok 98%-a a lengyel nyelvet jelölte meg első nyelvként. LECZYK, MARIAN: Druga Rzeczpospolita. Społeczeństwo, Gospodarka, Kultura, Polityka. Warszawa, 2006. (továbbiakban: LECZYK, 2006.) 107. p.
- ⁴ Forrás: BRZOZA-SOWA, 2006. 141.p. Hivatkozva: *Mały Rocznik Statystyczny*, 1939. 26. p.

ukránok által lakott részeken arányuk a 10%-ot sem közelítette meg,⁵ vagyis a II. Lengyel Köztársaság vallási összetétele szoros összefüggésben állt a nemzetiségi megoszlással.

Politikai tekintetben magát az „Egyház nem azonosította semmilyen elismert politikai mozgalommal, ami kényelmes komfort-helyzetet teremtett neki [...] párhuzamosan több csoport igyekezett megnyerni a támogatását és bevenni a programjaikba a számukra előnyös határozatokat.” Az egyház fontosságát mutatta, hogy „egyes irányzatok számára („chadecja”, „endecja” [tehát inkább a jobboldalinak azonosítható, antikommunista és szocialista-ellenes irányzatok – D. P.] az Egyház érdekeinek támogatása egyenlőnek számított az államérdekkel.”⁶

Az 1921-es szabályozást követően kiemelkedett az a viharos vita után, 1925. augusztus 3-án ratifikált konkordátum, melyben garantálták az Egyház számára a jogot a saját igazságszolgáltatásra belső ügyekben, teljes szabadságot a lelkipásztori munkában, pártfogást és állami segítséget bizonyos egyházi döntések végrehajtásában, felügyeletet a vallásoktatás felett az általános és középiskolákban, birtoktulajdon sérthetlenségét és rendelkezési jogot, valamint állami dotációt. Cserébe az állam befolyási lehetőséget kapott a legfontosabb egyházi tisztségekre és az összes püspöknek fel kellett esküdni a lengyel állam iránti hűségre.⁷ A szabályozások és jogi egyezmények mellett egyes egyházi vezetők szintén kiemelkedő szerepet vállaltak az ország életében, a teljesség nélkül elég Kakowski vagy Hlond nevét feleleveníteni, továbbá jelentős szerepet játszottak a lengyel államban a nunciások, mint például Achille Ratti, aki később XI. Pius néven lett pápa.⁸

A társadalmi-egyesületi életben – a politikai pártokhoz hasonlóan – jelentős szerepet töltött be az egyház, kiemelkedett például az 1920-ban alapított Katolikus Liga, vagy az 1930-ban indított Akcja Katolicka, melyek különböző segélyszervezetekkel működtek együtt (például a Sodalicja Mariańska-val) és a sajtóban is érvényesült befolyásuk.

Jelentős támogatottságuknak (többek között a konkordátumban biztosított kondícióknak konzekvenciájaként járó stabil anyagi körülmények) és szerepüknek betudhatóan a korszak lengyel kulturális és szellemi életében, így a sajtóéletében is fontos szerepet töltöttek be, saját lapokkal, kiadóval, nyomdával rendelkeztek, bár a (lengyel) katolikus sajtó története korszakunkon túlmutató jelenség.⁹

5 Pl. Polesie-ben. Ld.: ROSZKOWSKI, WOJCIECH: Historia Polski, 1914–1990. Warszawa, 1991. 35. p. Roszkowski és más lengyel történészek adatai minimális eltéréseket mutatnak a felekezeti megoszláshoz kapcsolódó statisztikák feldolgozásában.

6 BZROZA-SOWA, 2006. 143. p.

7 Uo. A konkordátumot 1925. február 10-én írták alá, a baloldali csoportok fellépése miatt kellett fél évet várni a ratifikálással. A görög katolikusokkal ugyanazon konkordátumot kötötték meg, az izraelita vallás ügye már 1919-ben szabályozásra került. LECZYK, 2006. 108. p.

8 BRZOZA-SOWA, 2006. 144. p.

9 A korai lengyel katolikus sajtó történetéhez ld.: PLIS, JERZY: Kościół katolicki w Polsce. A prasa, radio i film, 1918–1939. Lublin, 2001. (továbbiakban: PLIS, 2001.) 47–54. p.; a II. Lengyel Köztársaság katolikus sajtójára vonatkozóan: LECHICKI, CZESŁAW: Prasa kato-

Még a 19. sz. végén a felosztott ország Monarchiához tartozó területén, Lwówban jelent meg 1869 és 1871 között az *Unia* lap, heti háromszori kiadásban,¹⁰ szintén a galíciai városban nyomtatták a *Ruch Katolicki*-t (Katolikus Mozgalom) 1897 októberétől, és a politikai átfonódás is gyorsan megfigyelhetővé vált, a lap a Stronnictwa Katolicko-Narodowego (Katolikus-Nemzeti Párt) hivatalos orgánumává vált már 1898 decemberétől.¹¹ Jelentős lapnak számított a Lublinban indított *Polak-Katolik* (Lengyel-Katolikus), mely 1906-tól 1929-ig jelent meg.¹² Az 1930-as évek derekára a teljes lengyel sajtó egyfajta specifikálódásáról, ill. pozitív fordulatáról beszélhetünk. A példányszámok újra növekedésnek indultak, a megjelenő lapok száma és technikai szintje emelkedett, egyre jelentősebb szerepet töltött be az ún. „szenzációs”, vagyis bulvársajtó, olcsó áron kínálva érdekes információkat – főleg – az alacsonyabb társadalmi rétegek számára.

A katolikusok sajtótevékenysége jelentősen élénkült: 1927-ben 131 periodikát jelentettek meg, melyek száma tíz év múlva 228 darabra nőtt.¹³ A termékek között havi-, ill. hetilapok domináltak, zömében 5 és 10 ezer közötti darabszámban nyomtatva – tömeges példányú napilappal ekkor még nem rendelkeztek. Az 1929-es adatok alapján kiemelkedett a hozzávetőlegesen 200 ezres darabszámú *Rycerz Niepokalanej*, valamint a 150

licka Drugiej Rzeczypospolitej. In: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1984. Nr. 2. 45–71. p. (továbbiakban: LECHICKI, 1984.)

¹⁰ BANAŚ, EWA: Dzienniki katolickie w Polsce do 1939 roku. In: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1986. Nr. 1. 47–69. p. (továbbiakban: BANAŚ, 1986.)

¹¹ PLIS, 2001. 49. p.

¹² 1921 és 1923 között a lap megjelenése szünetelt. PLIS, 2001. 53. p. A *Polak-Katolik*-kal részletesen foglalkozik Lechicki tanulmánya is, valamint: BANAŚ, 1986. 53–54. p., A *Ruch Katolicki*-hez részletesen ld. Uo. 49–51. p.

¹³ LECHICKI, 1984. 45. p. Ez a szám 1929-re 205-re nőtt. Feldolgozásában maga a szerző is elismeri, hogy viszonylag nehéz meghatározni, mely lapokat tekinthetünk „katolikus” lapoknak. A szerző idesorolta azon lapokat, melyek az Egyház érdekkörében jelentek meg, valamint a felelős szerkesztői szintén egyházi emberek, ill. az Egyházhhoz kötődő személyek. A katolikus, egyházi lapokkal több jelentős tanulmány is foglalkozik, melyek ismertetésétől eltekintünk. Ezek a teljesség igénye nélkül pl.: BANAŚ, 1986.; UÓ: Publiczność i zasięg oddziaływania „Małego Dziennika”. In: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1988. Nr. 3. 89–95. p. (továbbiakban: BANAŚ, 1988.); DUTKA, WOJCIECH: Typologia prasy parafialnej Kosciola Rzymskokatolickiego w okresie II Rzeczypospolitej. In: *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, 2008. z. 1-2. 35–56. p.; KALETA, ANDRZEJ: Rozwój polskiego katolickiego czasopiśmiennictwa misyjnego do 1939 roku. In: *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, 1999. z. 2. 5–24. p.; LECHICKI, CZESŁAW: Sprawa Dziennika Katolickiego w Warszawie. In: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1981. Nr. 2. 6–23. p.; LECHICKI, CZESŁAW: Prasa katolicka Drugiej Rzeczypospolitej. In: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1984. Nr. 2. 45–71. p. Az egyház és az antiszemitizmus kérdéséhez: MODRAS, RONALD: Kościół katolicki i antysemitizm w Polsce w latach 1933–1939. Kraków, 2004. (továbbiakban: MODRAS, 2004.) Jan Piwowarczyknak, a katolikus sajtó egyik emblemikus figurájának antiszemita publicisztikájához ld.: SYNOWIEC, ANDRZEJ: Problem tzw. kwestii żydowskiej w Polsce w publicystyce ks. Jana Piwowarczyka – wybrana aspekty. In: *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, 2006. z. 1. 19–45. p. A II. világháború után tevékenységéhez lásd még: STACHNIK, PAWEŁ: Książd Jan Piwowarczyk, ojciec „Tygodnika Powszechnego”. In: *Dziennik Polski*, 2013. március 26. Online: <http://www.dziennikpolski24.pl/> – 2015. szeptember.

ezret meghaladó (korszakokon átívelő) *Przewodnik Katolicki* és *Posłaniec Serca Jezusowego* lapok.¹⁴

A helyzet a Vatikán figyelmét is felkeltette, akik országos lefedettséggel rendelkező lap hiányára hívták fel a figyelmet. Hlond 1928-ban kezdeményezett egy „független”, mindennap megjelenő orgánumot, mely realizálása után az alacsony eladási mutatóknak betudhatóan gyorsan megszűnt. Az egyházi állam 1934-ben újra felvetette az ügyet XI. Pius lengyel püspököknek írt levelében, amit mintegy két hónap múlva valósítottak meg: egy olcsó, naponta megjelenő újságot kívántak indítani, saját forrásból.¹⁵

A siker gyorsan megvalósult, az 1935 májusában indult *Mały Dziennik* (Kis Újság) a számottevő lapok közé emelkedett, „mesés karriert”¹⁶ futott be és a korszak (leg)fontosabb „expressz-bulvár” napilapjává válva, elhatárolódott egyéb csoportoktól: „a katolicizmus nem akar, és nem tud kapcsolódni semmilyen politikai rendszerhez és nem fog szolgálatába állni semmilyen harcoló tábornak sem” – hirdették.¹⁷ Ez a gyakorlatban egyáltalán nem jelentett teljes semlegességet, mivel a lap a választások során aktív tevékenységet folytatott (ellentétben más lapok és szervezetek bojkottjával), arra szólítván fel olvasóit, hogy csak olyan jelöltre szavazzanak, amelyik „ismert határozott és kifejezett katolikus meggyőződéséről.” A „felhívás” nem feltétlenül szólt a szanációs berendezkedés ellen, mivel azzal fennállásuk során végig igyekeztek kerülni a konfrontációt.¹⁸

További politikai formát jelentett, hogy egyes szerkesztőségi munkatársak, újságírók az „endecja”-s ONR-hez¹⁹ erősen kötődtek, az ún. Rossman-csoportból kerültek ki, akik a varsói (szintén nemzeti demokrata) *ABC* lapnál dolgoztak. Az ONR-Falangához köthető vonulatot képviselt a politikai híreket 1937-ig irányító Jerzy Rutkowski, míg a külpolitikai események a korábbi konzervatív irányzathoz köthető Adam Romer szerkesztése alatt álltak; a legnagyobb befolyással pedig Kakowski érsek befolyása

¹⁴ LECHICKI, 1984. 45–46. p. A *Przewodnik Katolicki* hetilap volt, a másik két termék havi rendszerességgel jelent meg. A *Posłaniec Serca Jezusowego*t Franciaországban alapították. A *Rycerz Niepokalanej* 1922-ben indult, 1938 végére már 1 millió példányban került ki a nyomdából. LECHICKI, 1984. 50. p.

¹⁵ MODRAS, 2004. 61–64. p.

¹⁶ LECHICKI, 1984. 51. p.

¹⁷ WŁADYKA, WIESŁAW: Polityczne oblicze prasy ogólnoinformacyjnej w Drugiej Rzeczypospolitej. In: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1979. z. 4. 100. p.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Az ONR a Dmowski nevével összefonódó nemzeti demokrata irányzat egyik legjelentősebb szervezete volt a két világháború közötti korszakban. Az Obóz Narodowo-Radykalnego (Nemzeti-Radikális Tábor) 1934 tavaszán szerveződött korábbi „endecja”-hoz köthető szervezet alapjain, majd néhány hónapi működés után betiltották. A csoport főleg a fővárosban volt népszerű, elsősorban a fiatal diákok, hallgatók, valamint a munkanélküli csoportok körében. A radikális mozgalom határozott antiszemita ideológiával rendelkezett, a zsidóságot a „gazdasági élet minden fájdalmának fő okozói”-nak deklarálta, akik likvidálása megoldaná a munkanélküliség problémáját, továbbá a zsidó konkurencia kiszorítását követelte. Az ONR történetével több munka is foglalkozik, dolgozatunkhoz használtuk RUDNICKI, SZYMON: ONR – Falanga, czyli antysemityzm totalny. In: *Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego*, 1991. Nr. 3. 29–57. p.

érvényesült.²⁰ A lap tényleges adminisztratív feladatait, szállítását a Szeplőtelenek szervezték, főszerkesztő Marian Wójcik atya volt, a „mindenért felelős és mindenről döntő” tényleges irányító pedig Maksymilian Kolbe atya.

A napilap a ferencendi Szeplőtelenek (Niepokalanów oo. franciszkánók) katolikus kiadványaként jelent meg és gyors népszerűsége tette szert, mintegy – kezdetbéli – 120 ezer körüli darabszámmal,²¹ (igaz, ezzel a számmal is jelentős mértékben elmaradtak a *Rycerz Niepokalanej* havilap-tól).²²

Az újság gyors népszerűségéhez jelentős mértékben hozzájárult olcsó ára (5 groszy egy lap, 1 złoty a havi előfizetés²³), valamint hogy egy részét ingyen terjesztették, ill. egyes számaihoz ajándékokat adtak, például gyógy/ásványvizet Lourdes-ből. Jelentős popularizáló tevékenységet folytattak az ún. versenyek révén, melyek során a legkülönbözőbb nyereményeket osztották szét (varrógéptől vetőgépig, vagy például rádiókat), hogy növeljék előfizetőik számát.²⁴

A *Mały Dziennik* bulvárlap lévén a társadalom minden rétegében talált olvasót,²⁵ igaz, inkább a társadalom alsóbb rétegeinek szólt, gyakran szenzációhajhász, bulvár-jellegű cikkeket és vallási anyagokat közölt, erős antiszemita tartalommal.²⁶ Banaś statisztikái szerint a társadalom minden rétegéhez eljutott a lap, az előfizetők 73%-a volt városi lakos.²⁷

Földrajzilag tekintve leginkább Krakkó, Łódź és Varsó, valamint Wielkopolska és a Tengermellék (Pomorze) régiók kis- és nagyvárosainak lakói sorolhatóak olvasótáborukba, azon rétegek, akikhez „kormánytábor nehezen talált utat.”²⁸ A lap legtöbb előfizetővel a középső országrészekből rendelkezett (érdekes, hogy megrendelőiknek csak 5-6%-a volt varsói lakos), a lakossági arányt véve alapul pedig a nyugati vajdaságokban rendelkeztek számottevő potenciállal. A statisztikai adatok szerint legkevesebb előfizetés Sziléziában történt, nagy valószínűséggel ennek hátterében a

²⁰ PACZKOWSKI, ANDRZEJ: *Prasa Polska, 1918–1939*. Warszawa, 1980. 197. p. (továbbiakban: PACZKOWSKI, 1980.)

²¹ Ez a példányszám 1935 decemberére datálható, folyamatos emelkedés után. PACZKOWSKI, 1980. 196–198. p.

²² BRZOZA-SOWA, 2006. 414. p. A *Rycerz Niepokalanej* a korszak legnagyobb példányszámú sajtóterméke volt Lengyelországban.

²³ Ez az ár a korabeli lengyel napilapok piaci árának kb. fele volt, más irányzatok hasonló terjedelmű és minőségű lapjai 10 groszy körüli összegbe kerültek.

²⁴ BRZOZA-SOWA, 2006. 414. p.

²⁵ WŁADYKA, WIESŁAW: „Jesteśmy głosu milionów...” *Dzienniki sensacyjne Drugiej Rzeczypospolitej*. In: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1980. z. 2. 82. p.

²⁶ BRZOZA-SOWA, 2006. 414. p.

²⁷ BANAŚ, 1988. 95. p.

²⁸ PACZKOWSKI, 1980. 197. p. Ezen említett városokban a lap részlegeket is működtetett és Krakkó, Varsó, Gdynia, Radom, valamint több vajdaságban helyi híreket publikáló mutációkkal rendelkezett. LECHICKI, 1984. 49. p. A *Mały Dziennik* 6 mutációjáról számolt be: BANAŚ, 1986. 66. p.)

térségben kifejezetten erős „chadecja-sajtó”²⁹ konkurenciája állt (például *Siedem Groszy* vagy *Polonia*), néhány száz darabos példányszámban pedig külföldre is eljutott.³⁰

Publicistái a zsidóság elleni harc, a szabadkőművesség elleni küzdelem szellemében írták cikkeiket. A katolikus újság – ahogy eredetileg megfogalmazták – „pártonkívüli, független információs” napilapként határozta meg magát,³¹ példányszámát fokozatosan növelve, mintegy 80 000 előfizetővel rendelkezett,³² egyes források szerint 1938 végére példányszáma elérte a 300 ezret!³³ Az újság terjesztésében a mintegy 8000 fővel rendelkező papi társadalom, és a több ezer kisebb-nagyobb plébánia,³⁴ rendi intézmény fontos szerepet töltött be, a szerzetesek szerkesztésében, nyomtatásában vállaltak munkát, így csökkentve a lap kiadási költségeit.³⁵

A laphoz erősen kötődő lengyel katolikus egyház teljesen másképpen viszonyult a zsidósághoz, mint más nemzetiségekhez, például az ukránokhoz, sokkal mélyebb forrásokból táplálkozott az antiszemitizmusuk, mint az ukrán-ellenes nézeteik.³⁶ Zsidóellenes gondolkodásukról német viszonylatban is képet nyerhetünk. A *Maly Dziennik* szerkesztői úgy vélték, hogy a náci egyházellenessége és a zsidóüldözések két külön forrásból táplálkoztak, a zsidóság eltávolítása a gazdasági, politikai és kulturális életből pedig nem más, mint Németország reakciója a zsidó dominanciára – ami egykor volt például Rómában vagy Spanyolországban. A vallási üldözésekkel kapcsolatban úgy látták, hogy a német politika vissza akar térni a pogányságba, a zsidóság helyzetének oka viszont a zsidó megalománia. A nürnbergi törvényeket kritika nélkül fogadta a lap, sőt az 1939-es esztendő német fenyegetésének súlyát rosszul felmérve, elutasította a lengyel-zsidó kompromisszumos közeledést, a zsidóság elleni gazdasági bojkottról történő lemondást. Maga Hlond beszédében elítélte a (fizikai) erőszakot, de a gazdasági bojkottot jóváhagyta, ahogyan a konkrét reakció is hiányzott az antiszemita fellépésekkel kapcsolatban részükről.³⁷

A korszak legvégére valamelyest csökkenő tendenciájú lengyel antiszemita légkörben a *Maly Dziennik* minden közeledő álláspontot elutasított, hangsúlyozván, hogy Lengyelországnak muszáj harcolnia a létezéséért, párhuzamosan védekezni a német és zsidó fenyegetéssel szemben. A német veszélyt nem látták reálisan. Amikor például a náci Németország Lengyelországot a „legnagyobb európai agresszornak” deklarálta, a *Maly Dziennik*

²⁹ A két világháború közötti lengyel kereszténydemokrata sajtóhoz ld.: DEBRECENI PÉTER: Kereszténydemokrácia és sajtó a II. Lengyel Köztársaságban. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2015. 2. sz. 60–86. p. (továbbiakban: DEBRECENI, 2015.)

³⁰ A *Maly Dziennik* olvasótáborával területi és foglalkozás-szerkezeti megoszlást alapul véve ld.: BANAŚ, 1988. 89–95. p.

³¹ PACZKOWSKI, 1980. 196. p.

³² PACZKOWSKI, 1980. 196. p.

³³ MODRAS, 2004. 64. p.

³⁴ LECZYK, 2006. 107. p.

³⁵ BRZOZA-SOWA, 2006. 414. p.

³⁶ MENDELSON, EZRA: *Żydzi Europy Środkowo – Wschodniej w okresie międzywojennym*. Warszawa, 1992, 63–64. p.

³⁷ MODRAS, 2004. 58. p.

„ebben csak cinizmust és ostobaságot látott.”³⁸ A lap politikai beállítottságáról egyértelműen megállapítható, hogy erősen kommunista-ellenes volt, melyet jól bizonyít, hogy a spanyol polgárháborúnak komolyabb teret szenteltek, az ott történt kegyetlenségeket pedig a vörös ideológia számlájára írták, megjegyezvén a zsidóság szerepvállalását a baloldali politikai mozgalmakban.³⁹

A katolikus sajtó másik fontos napilapja volt az 1936-ban a Krakkói Érsekség és az Akcja Katolicka érdekkörébe került, korábban a „chadecja” irányzat főorgánumának számítót, *Głos Narodu*. A krakkói kiadású lap sokkal magasabb színvonalon volt szerkesztve, mint a *Mały Dziennik*, leginkább az értelmiségi rétegeknek szánva, igényes kivitelezésben. Maga Sapiha érsek fontos szerepet játszott a lapnál, melyet a korszak egyik legjobb publicistája, az érsekkel hűvös viszonyt ápoló konzervatív-jobboldali beállítottságú Jan Piwowarczyk atya irányított.⁴⁰ Piwowarczyk 1939-ben távozott a főszerkesztő pozíciójából (ekkor már több mint 15 éve a lapnál dolgozott), őt Jerzy Turowicz váltotta.⁴¹

A *Głos Narodu* publicisztikájában – akárcsak a *Mały Dziennik* – határozottan ellenségesen viszonyult a politikai baloldalhoz, és nem került az antiszemita hangsúlyt sem, egyházi és világi publicistái elutasították az asszimilációs lehetőséget, a megoldást határozottan a lengyelországi zsidóság emigrációjában látták, annak végrehajtásáig pedig egyesek még a gettósításig visszakanyarodtak. Az ekkor már inkább a kormányzótábor jobboldalához sorolható lap a II. világháború előtti években nem tudta visszanyerni korábbi egzisztenciáját, lapszáma 2000 darab körül volt,⁴² ami csak 1/4-e volt a rekordot jelentő példányszámának, az Akcja Katolicka 600 ezer fős tagságát figyelembe véve kifejezetten alacsonynak mondható.⁴³

A lengyelországi katolikus sajtó egyik legjelentősebb terméke (és a legfontosabb napilapja) a *Mały Dziennik* a korszak sajtótörténetének központi szereplőjévé vált, annak ellenére, hogy csak alig négy esztendőn keresztül jelent meg. A lap – bár igyekezett pártonkívüli, független orgánumnak meghatározni magát – konkrét véleményekkel rendelkező politikai vonatkozásokban, a zsidókérdést is ideértve, melyet inkább globálisan kezelt. Az antiszemitizmus és a zsidóellenes diszkrimináció publicisztikájukban erős kommunista-ellenességgel párosult, melyet széles körben propagálhattak főleg az aktuális kormányzattal elégedetlen nagy-, ill. kisvárosok alsóbb társadalmi rétegei között. Ezen ideológia publikálásában jelentős tényező volt a szerkesztőségi-újságírói munkatársak átfedése a nemzeti demokrata („endecja”) mozgalmakkal, mint az említett ONR-rel. Kuriózumot az orgánium történetében a gyorsan kibontakozó magas példányszám mellett leginkább terjesztésében találhatunk, melyben a kisebb-nagyobb

³⁸ MODRAS, 2004. 156. p.

³⁹ MODRAS, 2004. 175. p.

⁴⁰ MODRAS, 2004. 64. p.

⁴¹ PACZKOWSKI, 1980. 198. p. Turowicz a lengyel sajtó életének fontos szereplőjévé vált a II. világháború után, 1945-től három év megszakítással 1999-ig (!) a *Tygodnik Powszechny* főszerkesztője volt. A katolikus hetilapot még Adam Sapiha alapította 1945-ben.

⁴² PACZKOWSKI, 1980. 198. p.

⁴³ LECHICKI, 1984, 62. p.

lengyel paplakok, plébániák központi szerepet vállaltak, működésüket ténylegesen befolyásolták. Szintén a katolikusok köreiből került 1936-ban a komoly tradíciókkal bíró *Głos Narodu*. A lap alacsony példányszámának betudhatóan az utolsó években inkább regionális szinten (Krakkó környéke, Dél-, Délnyugat-Lengyelország) dominálhatott, szerkesztésében viszont ismert és meghatározó személyiségek vállaltak feladatot.

A *Mały Dziennik* és a kereszténydemokrata sajtó egyes termékei (mint például a *Polonia*⁴⁴) tartalmi anyagaiban volt átfedés, elsősorban a vallási tárgyú, tartalmú cikkek tekintetében. A *Mały Dziennik* egyházi lap volt, tényleges irányítása (és kivitelezése) a katolikus Egyházzal kapcsolható szervezetekhez kötődött, akárcsak a *Głos Narodu*, mely az Akcja Katolicka befolyása alatt állt 1936-tól. Közvetlen egyházi részvétellel találkozhatunk mindkét lapnál, egyrészt egyházi személyek és csoportok résztulajdon vásárlásával, valamint szerzetesrendek közvetlen munkafolyamatba történő bevonásával, amely például a *Mały Dziennik* esetében komoly anyagi megtakarítást jelentett. E tények befolyásolhatták a lapok működését és szerepét, például – ahogy fentebb említettük – „mindenért felelős és mindenről döntő” szerepet játszott Kolbe atya, ill. közvetett-közvetlen beleszólásuk volt a tartalmi munkákba több más pap-publicistának, melynek betudható, hogy a világ katolikus és vallási eseményei komoly tartalmat adtak a lapnak. Az olvasókért folytatott harc a *Mały Dziennik* története során végig megfigyelhető volt, minden társadalmi csoportból rendelkeztek előfizetőkkel, de a területi lefedettségre vonatkozó információink alapján (például a katolikus lap abban a sziléziai régióban volt legkevésbé megrendelve, ahol a *Polonia* legjobban terjesztve) direkt rivalizálásra nem következtethetünk. Ennek egyik okát abban is láthatjuk, hogy a két világháború közötti lengyel sajtó gyökeresen eltért a magyar lapok helyzetétől: az 5-10 befolyásos, országos hatókörű lap helyett a lengyel félnél csak külön-külön a politikai irányzatok (gyakran) több lappal rendelkeztek, melyek – általában – regionális tagoltságuknak (is) köszönhetően lefedték az országot.

---

⁴⁴ A *Polonia* napilaphoz és szerkesztőjéhez, Korfantyhoz ld.: DEBRECENI, 2015.